

KONFUTSIYNING SIYOSIY–HUQUQIY TA’LIMOT RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2023-21-519-522>

Turdiyev Bexruz Sobirovich

Falsafa fanlari doktori, dotsent

Buxoro davlat universiteti

bekiuz0302@yahoo.com

Annotatsiya: Konfutsiy buyuk murabbiy, maslahatchi, muharrir, faylasuf, islohotchi va siyosatshunos sifatida Xitoy tarixida o‘chmas iz qoldirdi. Mazkur maqola Konfutsiyning siyosiy-huquqiy qarashlariga bag‘ishlanib, unda mutafakkirning falsafiy ta’limotlaridagi shaxsiy axloq, adolatli hukmdor, ijtimoiy munosabatlarning to‘g‘riligi, podshoh va fuqaro munosabatlaridagi o‘zaro mehr-oqibat, samimiylik kabi fazilatlar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: “osmon o‘g‘li”, tinchlik, “pi” qoidalar, marosim qoidalari (li), insonni sevish (jen), hurmat qilish (syao), “sadoqat” (chjun),

Abstract: Confucius left an indelible mark on Chinese history as a great teacher, adviser, editor, philosopher, reformer and political scientist. This article is devoted to the political and legal views of Confucius, and it analyzes such qualities as personal morality, a just ruler, the correctness of social relations, mutual kindness and sincerity in the relations between the king and the citizen in the philosophical teachings of the thinker.

Key words: "son of heaven", peace, "pi" rules, ritual rules (li), love people (jen), respect (xiao), "loyalty" (zhun),

Konfutsiy (miloddan avvalgi 551-479-yil) Xitoyning buyuk faylasufi, konfutsiychilik ta’limotining asoschisi va siyosiy arbobi sifatida Qadimgi Xitoy ijtimoiy-siyosiy tafakkuri tarixida yorqin yorqin iz qoldirdi. Uning ta’limoti “Lun yuy” (“Suhbatlar va mulohazalar”) kitobida bayon etilgan bo‘lib, unda Konfutsiyning fikrlari va suhbatlari uning shogirdlari va izdoshlari tomonidan to‘plangan. Konfutsiy qarashlari asosida davlatning patriarxal-paternalistik konsepsiyasi ishlab chiqib, davlatni katta oila sifatida talqin etiladi. Imperatorning qudrati (“osmon o‘g‘li”) otaning kuchiga, hukmdor va fuqarolar o‘rtasidagi munosabatlar oilaviy munosabatlarga qiyoslanadi, bunda kichiklar kattalarga

bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi.

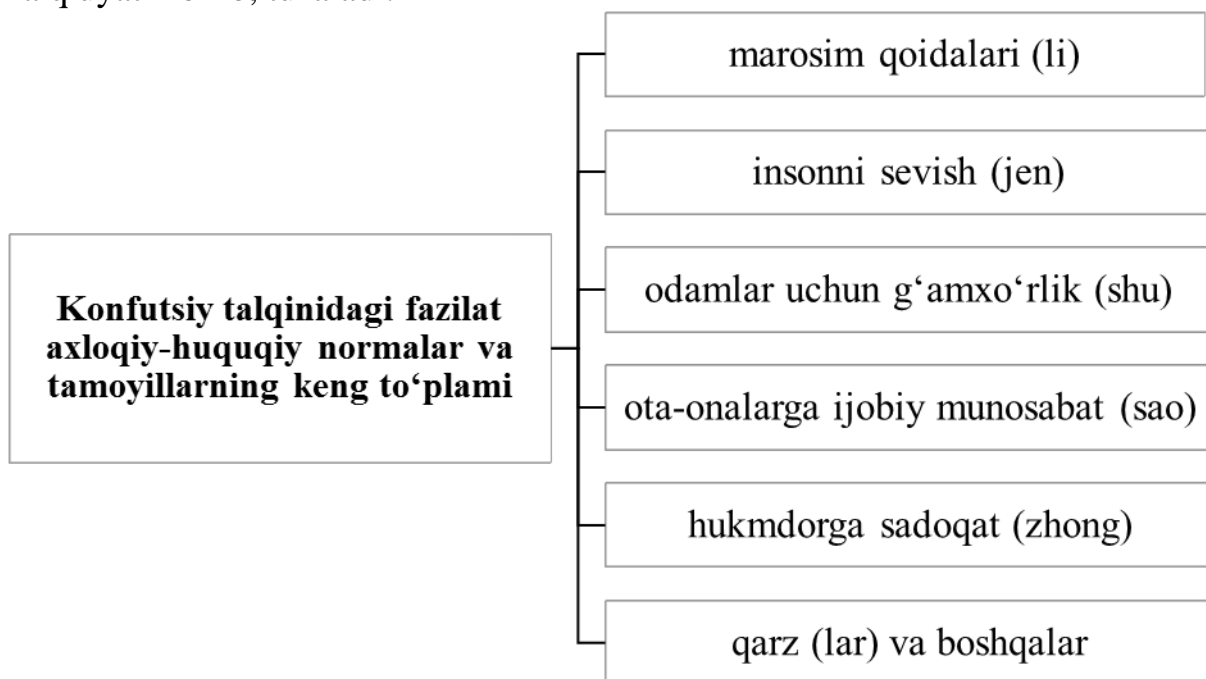
Konfutsiy boshqaruvning aristokratik boshqaruvini yoqlab chiqara ekan, boshqaruvda oddiy xalq qatnashishdan yiroqda bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi [1.30]. Garchi, uning siyosiy ideali zodagonlar boshqaruvi emas, balki fazilatli va bilimli aristokratlar boshqaruvidan iborat edi. Shuning sababli u taklif qilgan boshqaruvning umumiy tuzilishi o‘sha paytdagi ijtimoiy-siyosiy voqeliklardan farq qilar va tanqidiy jihatlariga ega edi. Ammo, Konfutsiy va uning izdoshlari turli tanqidlariga qaramay, mavjud tuzumga tanqidiy munosabatda emas, balki murosa va madora bilan bo‘lish kerakligini ta’kidlashgan.

Konfutsiy boshqaruvning zo‘ravonliksiz usullari tarafdori sifatida hukmdorlar, amaldorlar va fuqarolarni o‘zaro munosabatlarini ezgulik asosida qurishga undagan. Bu undov, birinchi navbatda, hukmdorlarga qaratilgan, chunki ularning ezgulik tamoyillariga rioya qilishlari hal qiluvchi rol o‘ynab, fuqarolarning xulq-atvorida axloqiy me‘yorlarning ustunligini oldindan belgilab bergan. Konfutsiy boshqaruvdagi zo‘ravonlikni qoralab, shunday deydi: “Nega davlatni boshqarayotganda odamlarni o‘ldirasan, agar yaxshilikka intilsang, xalq mehribon bo‘ladi. Oliyjanob kishining axloqi bamisoli shamolga o‘xshash; quyi qatlamdagi odamning axloqi esa bamisoli maysaga o‘xshashdir. Shamol esgan joyda maysalar egiladilar”. Shuning uchun ham Konfutsiy fuqarolarning asosiy fazilati hukmdorga sadoqat, barcha “keksalarga” itoatkorlik va ehtiromda bo‘lishdir deb biladi.

Konfutsiyning siyosiy axloqi umuman olganda, jamiyatning yuqori va quyi qatlamlari o‘rtasida ichki tinchlikka erishish va boshqaruvni barqarorlashtirishga qaratilgan. U sof axloqiy omillar bilan bir qatorda, aholi orasida boylik va qashshoqlikning qutblanish jarayonlarini bartaraf etish zarurligiga ham e‘tibor qaratadi. “Boylik teng taqsimlansa, – deydi u, – qashshoqlik bo‘lmaydi, mamlakatda totuvlik hukmron bo‘lsa, xalq kam bo‘lmaydi; tinchlik hukmron bo‘lsa (yuqori va quyi o‘rtasidagi munosabatlarda) hukmdorni ag‘darib tashlash xavfi bo‘lmaydi”. Konfutsiy isyon va hokimiyat uchun kurashni rad etib, fuqarolar tinchligining afzalliklarini yuqori baholaydi. Konfutsiy tashqi urushlarga, Xitoy qirolliklarining bir-biriga yoki boshqa xalqlarga qarshi bosqinchilik yurishlariga ham salbiy munosabatda bo‘lgan. Konfutsiy Xitoy hukmdorlarining gegemon da‘volarini prinsipial jihatdan rad etmasdan, ularga shunday maslahat bergan: uzoq yashaydigan va bo‘ysunmaydigan odamlarni “ta’lim va axloq orqali zabt etish” kerak. “Agar siz ularni zabt eta olsangiz, - deya qo‘shimcha qildi u, – ular orasida tinchlik hukm surar edi”. Uning ushbu madaniy va tinchlikparvarlik xalqlari keyinchalik Xitoy hukmdorlari tomonidan boshqa xalqlarni bosib olish va o‘z hokimiyatiga bo‘ysundirish harakatlari uchun axloqiy niqob sifatida foydalanilgan.

Konfutsiy ta’limotidagi fazilat me‘yorlari orqali siyosiy munosabatlarni tartibga solishni qonunlar asosida amalga oshirilishiga keskin qarshi chiqadi. Agar, - deb ta’kidlaydi u, xalq qonunlar bilan boshqarilsa va jazolar bilan tartibga solinsa, xalq (jazodan) qochishga intiladi va uyatsiz bo‘lib qoladi. Agar xalqni fazilatli

kishilar ezgulik bilan boshqarsa, ajdodlar urf-odat va marosim orqali tartibni saqlasa, xalq uyatni bilib, tuzaladi.

Konfutsiy fikricha, jamiyatdagi barcha munosabatlar yoshlarning oqsoqollarga va raiyatning boshqaruvchilarga qat’iy itoat etishini ta’minlashga qaratilgan muayyan me’yorlar bilan qat’iy tartibga solinishi kerak.

Konfutsiy tomonidan ishlab chiqilgan sxemaga ko‘ra, barcha hukumat, shuningdek, jamiyat “**pi**” (qoidalar)ga asoslanishi kerak. U qoidalarga rioya qilishga alohida e’tibor bergan. “**Pi**” (qoidalar)ning ma’nosi juda obyektiv.

Konfutsiy, ayniqsa, davlat funksiyalarini bajaradigan odamlar uchun muvofiqlik (**Jan**) boshqaruv ishlarida majburiy element deb hisoblagan. Konfutsiy “ismlarni tuzatish” talabini (Zheng ming) eng muhim siyosiy tamoyil sifatida ilgari surgan. Qi Jinggong Konfutsiydan boshqaruv haqida so‘raganida, Konfutsiy shunday javob beradi: “podshoh podshoh bo‘lishi, amaldor - amaldor, ota - ota, o‘g‘il - o‘g‘il” bo‘lishi kerak [2.17].

Konfutsiyning fikricha, xushmuomalalik davlat vazifalarini bajaradigan kishilar uchun majburiy fazilat hisoblanadi. Hukmdor qoidalarning bajarilishini kuzatib borishi, shuningdek, jamiyatning to‘g‘ri yo‘ldan og‘ishmasligini nazorat qilishi shart deb bilgan. Konfutsiy odamlarni hukumatga nisbatan ikki guruhga ajratdi:

- 1) boshqaruvchilar;
- 2) boshqariluvchilar;

Yuqoridan pastgacha bo‘ysunish g‘oyasi Konfutsiy ta’limotining asosiy g‘oyalaridan biridir. Bularga ota-onaga bo‘ysunish va hurmat qilish (**syao**), ukaning katta akaga bo‘ysunishi va akaning ukaga nisbatan hurmatda bo‘lishi (**di**),

bo‘ysunuvchilarning o‘z hukmdoriga bo‘ysunishi kiradi. Bularning barchasi “sadoqat” (**chjun**) tushunchasida o‘z aksini topgan.

Konfutsiy quyi tabaqalarning merosxo‘r aristokratiya hukmronligidan noroziligini yumshatish uchun hukmron sinfga dehqonchilikni rivojlantirishga ko‘proq e’tibor berishni, dehqonchilik ishlarining mavsumiyligini buzmaslikni, talab va majburiyatlar yukini yengillashtirishga chaqirgan.

Konfutsiy axloqning oltin qoidasini shakllantirgan: “O‘zinga ravo ko‘rmagan narsani birovga ravo ko‘rma”:

1) Jamiyatning munosib a‘zosi bo‘lish uchun tabiat haqidagi bilimlarni chuqurlashtirish kerak;

2) Insonga va jamiyatga hayotiylik, ilhom baxsh etishga tabiatgina qodir;

3) Ham tirik dunyoga, ham tabiiy resurslarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish kerak;

4) Tabiatga muntazam minnatdorchilik bildirish lozim.

Xullas, mutafakkir va faylasuf Konfutsiy ta’limoti Xitoy va Sharqiy Osiyo hayotiga katta ta’sir ko‘rsatdi va konfutsiylik deb nomlanuvchi falsafiy tizimga asos soldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Николаев М.Е. Конфуций и его учение - М.: РАЕН, 2007. -316 с.
2. Конфуций. Лунь-юй //Древнекитайская философия: Собрание текстов. - М., 1972. –363 с.
3. Turdiyev B. S. Cultural and educational development of society in the scientific heritage of world philosophers //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 443-451.
4. Turdiyev B. Confucius's views on spiritual renewal //Центр Научных Публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 6. – №. 6.